

Kur'an'da İdrak Vasıtaları

Means of Perception in the Qur'an

Hayrani ALTINTAŞ^a

^aAnkara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Emekli Öğretim Üyesi,
Ankara, TÜRKİYE

Correspondence:
Hayrani ALTINTAŞ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Emekli Öğretim Üyesi,
Ankara, TÜRKİYE

ÖZ Bu kısa tahlilde, Kur'an'ın bilgi anlayışı çerçevesinde insanın bilme süreçlerine değinilecektir. Kur'an'da geçen kavramlara özlüce bakılıp Kur'an'ın akletmeye verdiği önem ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an; akıl; idrak; düşünme

ABSTRACT In this short article, the knowledge processes of human beings will be discussed within the framework of Qur'an. The concepts covered in the Qur'an will be examined in a concise manner and the importance that Qur'an gives to the mind is also our concern.

Keywords: Qur'an; intellect; perception; thinking

elsefe, “varlığı bilme” ile meşgul olmaktır. Bundan dolayı “Bilgi nedir?” sorusuna verilecek cevap “Bir şeyi tanıyan ve bilen kişinin durumudur” şeklinde ifade bulacaktır. Bilinecek çok şey ve pek çok varlık vardır. Ancak bilinmesi gereken ilk varlık, varlığın ilk kaynağı, varlığa varlık veren Yaratıcı'dır. Bu sebeple, yaratılıştan en büyük maksat ve talep edilen en büyük husus, Yüce Yaratıcı'nın tanınıp bilinmesidir. Bu husus, önce kişinin kendisini tanımasına, bilmesine, sonra da çevresini tanıyıp bilmesine bağlıdır. Bu çerçeve içerisinde, bilme en önemli bir eylem olduğundan Kur'an-ı Kerim, “İkrâ/Oku” emriyle başlar. İdrak, bu faaliyete verilen addır.

Bilginin kazanılması faaliyeti olarak “idrak”; kişinin kendisi ve kendisini çevreleyen dış dünya ile alakalı gerçekliğin farkına varması ve o durumun bilgisini kazanması halini algılama faaliyetidir. Bu anlamda “idrak”; farkına varma, tanıma, kavrama, tasavvur etme, bilme gibi zihnin faaliyetlerini ifade eden deyimdir. Arapça, “fark etmek, anlamak ve bilmek, kavuşmak, yetişmek, olgunlaşmak, bir araya toplamak” anlamına gelen derk kelimesinden gelmektedir. Dilimize de bu anlamda geçmiştir.

Mefhum olarak idrak, filozoflarca, “Herhangi bir nesneyi veya mânâyı tam anlamıyla ihata etmek, bir objenin resminin akılda hâsıl olması, bir şeyin hakikatine ait imaj ve fikirleri algılayanın zihninde bir şekil ve

surete girmesi, cisimleşmesi” şeklinde tarif edilmektedir. İnsânî güçlerin ruhânî güçlerle ortak çalışması sonucunda tamamlanan idrak olayının metafizik bir boyutu da bulunmaktadır.

Filozoflara göre *akledilen*; nefiste, hakikatin resminin meydana gelmesidir. O halde idrak, bir tecrit etme(soyutlama) işlemidir. Eşya, görülür, duyulur, maddeden soyutlanarak akla doğru yükselir. Akılla tam kavranınca idrak hâsıl olur. Bununla birlikte, mânâlar ve zevkler de idrak edilirler.

İdrakin kendisinden İdrakin kendisinden türediği “*dereke*” fiili, Kur’ân-ı Kerim’de, fiil ve türevleri olarak 12 yerde geçer. Mesela, “...*hatta izâ edrakehu’l-ğarake...*” şeklinde fiil haliyle “son merhaleye gelme” anlamında Yûnus sûresi 90’ıncı âyetinde; “*eyne mâ tekunû yudrukukümü’l-mevtu...*” şeklinde “ulaşmak, yetişmek” anlamında Nisâ sûresi 78’inci âyetinde; “...*sümme yüdrikhü’l-mevtu...*” şeklinde, yine Nisâ sûresi 100’üncü âyetinde; “...*en tûdrike’l-kamere...*” şeklinde Yâsîn sûresi 40’ıncı âyetinde “yetişmek” anlamında; “*la tûdrikuhu’l-ebсарu ve hüve yüdriku’l-ebсарe...*” şeklinde “görmek, algılamak” anlamında, En’âm sûresi 103’üncü âyetinde; “...*ashabu Musa inna le müdrükûne*” şeklinde “yakalandık” anlamında Şuarâ sûresi 61’inci âyetinde geçmektedir.

İdrak vasıtası olarak Kur’ân-ı Kerim’de geçen ve akıl anlamında kullanılan terimler şunlardır:

Akıl: Akele, kökünden gelen ve akletmeyi ifade edenler fiil halindeki kelimeler Kur’ân-ı Kerim’de 48 yerde geçer.

Kalp: Bu kelime, Kur’ân-ı Kerim’de 138 yerde geçer

Fuad: Kur’ân-ı Kerim’de 16 kere geçen bu kelime, kalp, yürek, gönül anlamlarında kullanılır. İsrâ, 32; Kasas, 10; Necm, 11; Hud, 120; Furkân, 32 bu çerçevedeki misallerdir.

Efideh: Fuad kelimesinin çoğulu bu kelime, yürekler, kalpler, gönüller anlamında, (En’âm, 110,113; İbrahim 37-43; Nahl, 78; Mü’minun, 78; Secde, 9; Ahkâf, 26; Mülk, 23) âyetlerinde yer bulur.

Sadr: Göğüs, sine, yürek anlamındaki bu terim, Kur’ân-ı Kerim’de 45 yerde geçer.

Lübb: İç, öz anlamına gelen lübb kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de 11 kere çoğul olarak Elbab şeklinde 16 yerde geçer.

Nüha: Akıl, us anlamında, Tâ-Hâ sûresi 54’üncü ve 128’inci âyetlerde geçer.

Elham: Kalp anlamındaki bu kelime de Tur sûresi 32’nci âyette geçer.

Bütün bu mefhumlar, bilginin idrakini sağlayan unsurları ifade ederler. O halde varlık bilgisinin idraki, çeşitli unsurlar ve mefhumlarla gerçekleşmektedir.

BİLGİNİN ESAS KAYNAĞI

Her ne kadar son zamanlarda, Eflatun etkisinde, bilginin insanın genlerinde mevcut olduğu ve edindiği bilgi ve tecrübelerle gün ışığına çıktığına dair görüşler var ise de Kur’ân-ı Kerim, Nahl sûresi 78’inci âyette insanın doğuştan bilgiyle donatılmamış olduğunu bildirir:

“Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”

Bu âyet; fuad, kalp ve akıl kelimelerini eşanlamlı bilgi melekeleri kabul ederek bazı yazarlarca şöyle ifadelendirilmiştir:

“Hiçbir şeye aklınız ermezken, hiçbir şey bilmezken Allah Teâlâ analarınızın karnından dışarı çıkardıktan sonra size bilmediğinizi öğretti. Kendisiyle bilgi elde etmeniz, iyiyi kötüyü ayırt

edebilmeniz için size akıllar verdi... Allah size fuâdlar, yani sayesinde eşyayı tanıyıp zihninize yerleştirmeyi sağladığınız, düşüncenizi işletip derin bilgilere ulaştığınız akıllar (kulûb) verdi.”

Böylece bazı bilgilerin doğuştan (inne) geldiğini söyleyen Descartes ve hatırlamayı savunan Eflatun’un teorileri reddedilir.

Yukarıda belirtilen âyette, çeşitli bilgi araçlarına atıfta bulunulur: Duyular (işitme ve görme dâhil), aynı zamanda “kalpler” (*ef’ide*), zekâ veya düşünce. Bu araçların, Yüce Allah’ın "armağanları/nimetleri" olduğu da belirtilmektedir. Kur’an-ı Kerim önemli olanın, aletlerin değil, onları verenin ve işlevsel kılının ehemmiyet arz ettiğini bildirir. Kur’an-ı Kerim, aynı zamanda, farklı bilgi türlerinin edinilmesi hususunda, maddî ve manevî hayatının her alanında, insana bilmediğini öğreten ve onu yönlendirenin Yüce Allah olduğunu vurgular.

Allah’ın bilginin edinilmesindeki rolü Alak sûresinin “ *Rabbimiz, bilmediği şeyi insanlara öğretti*” mealindeki 96’ncı âyetinde belirtilerek O’nun bütün bilginin kaynağı olduğu hatırlatılır.

Kur’an, bu hususun, “ *Rabbimiz her şeyi kendi doğasına veren ve sonra doğru yolu gösteren (yöneten) kişidir*” mealindeki Tâhâ sûresi 50’nci âyet ile bütün varlıkları ihtiva ettiğini söyler. Nitekim “ *Senin Rabbin, bal arısına, dağlardan, ağaçlardan ve onların (insanların) kurdukları çardaklardan, evler (kovanlar) edinmelerini vahyetti*” (Nahl, 16/68) âyeti bunu açıkça ifade eder.

İdrakin gerçekleşmesine yardımcı olan yani varlığın kavranmasına imkân hazırlayan vasıtalar göz, kulak gibi organlar da Kur’an-ı Kerim’de zikredilir. Göz, idrake yardımcı organ(vasıta) olarak 17 kere zikredilir. Kulak 34 kere geçmesine rağmen idrake yardımcı olan duyu organı(vasıta) olarak 26 yerde kaydedilir. Bu organlar; beynin, kalbin, gönlün idrak etmesi için varlığın beyinde resmedilmesini sağlayan vasıtalarlardır.

Duyu organları olmaksızın idrakin tam olarak gerçekleşmeyeceği âşikârdır. Görmeyen bir kişinin renkleri idrak edemeyeceği bilindiği gibi, duymayan bir kişinin de sesleri idrak edemeyeceği izahtan varrestedir. Demek ki, Kur’an-ı Kerim’de göz ve kulaktan bahsedilmesi sebepsiz değildir. Varlık hakkındaki bilgi başlıca bu iki organdan gelmektedir.

Akletme veya düşünme, Bakara sûresinin 242’nci âyetinde, “ *Düşünesiniz diye (...lealleküm ta’kılûn...)* Allah size âyetlerini böyle açıklar” tarzında ifade edilir. Bu tarz kullanım birçok âyette tekrar edilir. Kur’an’da 13 ayrı âyette geçen, “Hâlâ akletmeyecek misiniz?” anlamında “ *Efela ta’kılûn*”; 11 âyette geçen “akletmiyorlar” anlamındaki *la ya’kılûn*; 8 âyette geçen, “Umulur ki akıl erdirirsiniz” anlamındaki *le alleküm ta’kılûn*; sekiz âyette zikredilen, “Akleden topluluk için” anlamındaki *li kavmi ya’kılûn* ifadeleri akletmenin boyutlarını belirtir.

Akletme, düşünme anlamında kullanıldığına göre, düşünme varlığını sezme ve bilmedir. Kişide ilk ortaya çıkan varlık bilgisi, insanın kendi varlığını bilme eylemidir. Sonra kendisini çevreleyen âlemi bilip tanınması bu iki bilgiden de tabiatüstü varlığın (Allah’ın) bilgisine ulaşmasıdır. Öyle ise insanın bedenini ve ruhunu ortaya koyan, inceleyen ve irdeleyen bütün bilimler, çevresindeki varlıkların mahiyetlerini tespit eden bütün ilimler ve bunlarla varlığı ve eylemleri ortaya çıkan vacibu’l-vücut hakkındaki bilgi, aklın, varlık hakkındaki gerçekle alakalı bilgisidir.

“Kalpleri olduğu halde onunla akletmezler” mealindeki “*Lehum kulûbun ya’kilûne bihâ*” ifadesi bir âyette geçmektedir. Âyet mealen şöyledir: “*Yeryüzünü gezip dolaşmıyorlar mı? Bu sayede onunla akledecekleri bir kalbe ya da işitecekleri bir kulağa sahip olurlardı. Ne var ki, asıl kör olan gözler değil, göğüslerdeki kalplerdir.*” (Hacc, 46)

Burada ifade edilen, varlığın gerçek anlamda idrak edilmemesi, aklın tabiatı gereği akletmesine engel olan hususların bulunduğu meselesidir.

SONUÇ

Sonuç itibariyle şunları söylemek gerekir ise; bu kısa yazıda Kur’an’ın akletmeye verdiği önemi ve bu bağlamda Kur’an’da geçen kavramları özlüce ele alıp çok uzun bir konuyu birkaç satırla anlatmak istedim.